

ŠVORC, Peter a Peter KOVAL, eds. *ROK 1919 A ČESKOSLOVENSKO. Postavenie a premeny periférií nového štátu v procese jeho konštituovania*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, 2020, 348 s. ISBN 978-80-555-2527-3.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2022.70.1.11>

Československá republika musela po svojom vzniku čeliť mnohým problémom či už na domácej, alebo zahraničnej politickej scéne. Aj napriek tomu, že nový štát vznikol v októbri 1918, definitívnu podobu jeho hraníc určili až zmluvy podpísané po Parížskej mierovej konferencii. Jedným z dôvodov neskoršieho určenia hraníc Československa bol práve jeho vnútropolitický vývoj v roku 1919, ktorý predstavuje ústrednú tému recenzovaného zborníka. Rok 1919 reprezentuje obdobie konsolidácie pomerov a upevňovania moci československej vlády na svojom území. Je poznamenaný viacerými vojenskými konfliktmi, ktoré sa dotkli nášho územia. Boje o Tešínsko s Poliakmi, boje s maďarskou Červenou armádou a jej vpád do Československa, v dôsledku ktorého bola na východnom Slovensku vyhlásená Slovenská republika rád, v kombinácii s kreovaním nových armádnych štruktúr Československa, návratom československých legionárov zo zahraničia a pomoc zahraničných vojenských misí predstavovali hlavné problémy, ale aj príležitosti vojensko-politického dobového diania na československom území. Participácia československých politických delegácií a komisií pri rokovaní na povojnovom usporiadaní sveta – a z nášho pohľadu dôležitého československého územia, vrátane územia neskoršej Podkarpatskej Rusi – a samotný vývoj na tomto okrajovom území republiky, boli ďalšou kapitolou česko-slovenských dejín. Ruka v ruke s vojensko-politickými problémami a konsolidáciou pomerov na československom území bolo postupne nutné riešiť a vytvárať nové legislatívne rámce a zákony, zakladať školskú infraštruktúru či vysporiadať sa s národnostnými problémami. V roku 1919 začali vznikať, či už na základoch z predchádzajúceho obdobia, alebo úplne nanovo, organizácie domáceho aj medzinárodného charakteru pôsobiace na československom území – Československý červený kríž, Zväz dobrovoľného hasičstva, univerzity a kultúrne inštitúcie, finančné ústavy či športové kluby. Všetky tieto udalosti a mnohé ďalšie sú v recenzovanom zborníku reflektované a približované z pohľadu centra a periférie nového štátneho útvaru pri jeho vzniku. Ako v úvode publikácie konštatujú jej zostavovatelia: „...predkladaný zborník s predloženými štúdiami nemôže pokryť celú paletu problémov... Napriek tomu dúfame, že čitatelia v ňom nájdu mnoho nových a doteraz neznámych informácií o tomto kľúčovom momente v dejinách česko-slovenského štátu“.

Recenzovaný zborník je výsledkom rovnomennej vedeckej konferencie, ktorá sa uskutočnila na pôde Prešovskej univerzity v Prešove v novembri 2019. Organizátormi tejto vedeckej konferencie boli Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Jana Evangelistu Purkyně v Ústí nad Labem, Slovenská historická spoločnosť pri SAV v Bratislave a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov. Zborník je výsledkom spolupráce predovšetkým prvých dvoch zmienených pracovísk. Vybraní členovia Inštitútu histórie FF PU sa vo svojej vedecko-výskumnej činnosti venujú postaveniu východného Slovenska vo vzťahu k slovenským a československým dejinám. Členovia Katedry histórie UJEP na druhej

strane mapujú česko-nemecké vzťahy v okrajových častiach Českej republiky. Spojením vedecko-výskumného zamerania oboch pracovísk, ich zasadením do širšieho kontextu vzťahov centra a periférie pri kreovaní štruktúr nového československého štátu a doplnením o vedecko-výskumnú činnosť vybraných odborníkov a historikov na národné dejiny z iných pracovísk či krajín odznelo na vedeckej konferencii množstvo zaujímavých referátov rozširujúcich historické povedomie, ktoré sa v konečnom dôsledku pretavili do podoby textov v uvedenom zborníku. Publikácia vyšla aj ako výstup z riešenia grantového projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie*.

Zostavovatelia zborníka sa rozhodli nedeliť jednotlivé príspevky do kapitol, a tak sú jednotlivé štúdie radené postupne za sebou. Zborník otvára štúdia Petra Švorca (*Od Slovenskej ľudovej republiky k Slovenskej republike rád*, s. 9-36) v ktorej autor komparoval ideové zamerania a územné rozsahy oboch kvázištátnych celkov na východnom Slovensku, ktoré vznikli v relatívne krátkej dobe po sebe. Predstavil hlavných aktérov regionálnej politiky na tomto území a priblížil dejiny oboch politických útvarov, pričom ich začlenil do širšieho historického kontextu československých dejín. Za Švorcovou štúdiou nasleduje príspevok Romana Holeca (*Dunaj v roku 1919. Československá periféria ako produktívny geopolitický fenomén?*, s. 37-52), v ktorom autor analyzoval problematiku Dunaja – ako hranice a jej mnohostranného využitia vo vojenskej, hospodárskej a územno-správnej oblasti. R. Holec v štúdiu približuje zasadania Medzinárodnej komisie o Dunaji, jej členov, štatút plavby na Dunaji, pričom príspevok má informačný presah do prvej polovice 20. rokov 20. storočia. Tematicky blízko k štúdiu Petra Švorca má príspevok Istvána Janeka (*Zánik efemérneho štátu. Príbeh východoslovenskej Slovenskej ľudovej republiky v roku 1918*, s. 53-70), v ktorom autor opisuje iniciatívu Viktora Dvortsáka prezentovať východných Slovákov ako „Slovjakov“, teda ako samostatný národ, ktorý by mohol s podporou maďarských vládnych kruhov získať aj štátnu nezávislosť v podobe akéhosi „východného Švajčiarska“. Príspevok je exkurzom do dejín Slovenskej ľudovej republiky a rokovaní jej predstaviteľov s maďarskou vládou.

Reflexiu začleňovania Slovenska do ČSR prostredníctvom dokumentov pražského magistrátu, ako aj udalosti odohrávajúce sa v Prahe v predmetnom období sú obsiahnuté v príspevku Václava Ledvinku (*Viděno z Prahy (Slovensko roku 1919 v dokumentech pražské radnice a v aktivitách jejích vedoucích představitelů)*, s. 71-79). Jiří Myroniuk predstavil obdobie prvej svetovej vojny, no najmä oslobodzovanie územia Slovenska očami pamätníka Františka Fliegera (*V těžkých dobách: léta 1918 – 1920 ve vzpomínkách Františka Fliegera*, s. 80-89). Na základe vybraných dobových satirických časopisov (Humoristické listy, Smích republiky, Šibeničky, Kopřivy) priblížil Petr Karlíček dianie a osobnosti v roku 1919, ako aj oslobodzovanie Slovenska (*Boj o Slovensko roku 1919 v českých satirických časopisech*, s. 90-109).

Martin Veselý je autorom štúdie sledujúcej vývoj v Ústí nad Labem a priľahlom regióne, a to počas prevratu v roku 1918 i v prvom roku existencie nového štátu – v roku 1919 (*Ve jménu jeho... republiky. Rok 1919 na Ústecku z perspektivy případů Okresního soudu v Ústí nad Labem*, s. 110-127). Analýzu a popis turbulentných udalostí v Šternbergu z marca 1919, ako aj bilanciu mŕtvych na základe najnovších výskumov predstavila dvojica autorov Pavel Kreisinger a Karel Podolský (*Tragický 4. březen 1919*

ve Šternberku s odstupem jednoho století – souvislosti, rekonstrukce událostí, důsledky, s. 128-144). V poradí tretím príspevkom venovanom českým regionálnym dejinám bola štúdia Jana Grisu (*Deutschböhmen v životě a díle Františka Cajthamla-Leberté*, s. 145-160). Grisa v ňom priblížil život tohto českého literáta, jeho názory a ideové presvedčenie či jeho tvorbu a publikačnú činnosť.

Školstvu sa v zborníku venovali dve štúdie. Prvá, od Karla Řeháčka, sa venovala najmä školskej legislatíve v počiatoch ČSR, pričom bola postavená prevažne na autorových už publikovaných prácach (*Z periferie do centra? Rok 1919 ve vývoji českého menšinového školství*, s. 161-171). Autorkou druhej štúdie je Nadežda Jurčišinová, ktorá prezentovala neľahké začiatky školstva na východe Slovenska a okrajovo činnosť župana Pavla Fábryho, no najmä župného školského inšpektora Pavla Gallu (*Činnost' školského inspektorátu v Šariši v roku 1919*, s. 172-191).

Spoločensko-politickej situácii v okolí Považskej Bystrice v rokoch 1918 – 1919 sa vo svojom príspevku venovala Helena Hollá (*Život v Považskej Bystrici a okolí po vzniku ČSR*, s. 191-199). Peter Kovaľ sa vo svojej štúdií zaoberá dejinami Československého červeného kríža na Slovensku (*Vznik a počiatky činnosti Československého červeného kríža (na slovenskej periférii)*, s. 200-210). Pozornosť pritom sústreďuje najmä na hlavných aktérov stojacich za vznikom štátnej odbočky tejto organizácie v ČSR, priblížil misiu Muriel Pagetovej na Slovensku a sledoval vznik jednotlivých pobočiek vo východoslovenských mestách. Jediná štúdia uverejnená v maďarskom jazyku, ale s obsiahlym slovenským a anglickým resumé, je od Ábraháma Barnu (*Az 1918/1919-es államfordulat képe a kisebbségi magyar regényben*, s. 211-228). Autor v nej prezentuje prevrat v rokoch 1918–1919 na príklade dvoch maďarských menšinových románov (Mihály, Tamás – Voda tečie medzi dvoma brehmi (Két part közt fut a víz, 1934, 1936) a Darkó, István – Drevené mesto (Deszkaváros, 1938).

Milan Vyhliadal sa vo svojom príspevku venoval československej spravodajskej službe – jej vzniku, formovaniu jednotlivých odborov, generálnemu štábu a problémom, ktoré v roku 1919 spravodajská služba riešila (*Vznik a úkoly československé vojenskej zpravodajské služby v roce 1919*, s. 229-240). Vojenským aspektom v kontexte Podkarpatskej Rusi, obsadeniu tohto územia, vojne s Maďarskou republikou rád, správe a celkovej situácie na Podkarpatskej Rusi v roku 1919 dal vo svojom príspevku priestor český historik Tomáš Řepa (*Vojenská a politická konsolidace území Podkarpatské Rusi jako součásti nově vzniklého Československa v roce 1919*, s. 241-248). Anna Blatecká vykreslila dejiny hradu a väznice Mírov a problematiku odstúpenia velenia tejto väznice v prospech administratívy Československej republiky (*„Přisahal jsem věrnost císaři a nepředám trestnici nějakému Vopršálkovi!“ Případová studie k dějinám československého vězeňství v letech 1918–1919 na příkladu pohraniční věznice Mírov*, s. 249-263). Ján Džujko sa venoval pročeskoslovensky ladeným novinám Slovenský východ, ktoré v roku 1919 predstavovali významný ideovo-informačný kanál v komplikovaných pomeroch východného Slovenska (*Slovenský východ a upevňovanie československej štátnosti v roku 1919 na periférii krajiny*, s. 264-279).

Posledné tri príspevky zborníka sa venovali problematike Slovenska a Podkarpatskej Rusi. V jednej z najvyčerpávajúcejších štúdií recenzovanej publikácie prezentoval Michal Falat postavenie Rusínov tak na domácej pôde, ako aj vo svete. Pozornosť upria-

mil na formovanie rusínskych národných rád a na rokovací proces vrcholných rusínskych predstaviteľov so zástupcami ČSR (*Rusíni a ich miesto v ČSR očami rusínskej intelektuálnej elity*, s. 280-308). Jiří Martínek sa vo svojom príspevku zaoberal málo prebádanou výpravou českých vedcov (K. Domin, V. Dvorský, K. Chotek, J. Daneš), ktorí v roku 1919 spoznávali Slovensko a jeho slovenské obyvateľstvo (*Výprava českých prírodovedcov na Slovensko 1919*, s. 309-317). Problematike kinosál, podmienkam pre rozvoj filmového priemyslu a infraštruktúry kinosál na Podkarpatskej Rusi a ich vplyvu na štátotvorný proces na najvýchodnejšom území ČSR venoval pozornosť Luboš Marek (*Podkarpatoruské kinosály v prvých letech Československa*, s. 318-328).

Štúdie v zborníku *Rok 1919 a Československo. Postavenie a premeny periférií nového štátu v procese jeho konštituovania* sú zasadené prakticky v rovnakom slede, v akom autori vystúpili na konferencii. Texty sú písané v troch jazykoch – slovenčine (8 príspevkov), češtine (12 príspevkov) a v maďarčine (1 príspevok). Každý príspevok má anglický abstrakt (v prípade textu písaného po maďarsky aj abstrakt slovenský). Bohatý zoznam použitej literatúry i pramenného materiálu je uvedený súborne za všetky príspevky, čím chceli zostavovatelia naznačiť, že v recenzovanej publikácii ide o jednu problematiku, ktorá i napriek rôznorodosti jednotlivých príspevkov predstavuje jeden tematický celok.

Publikácii by sme mohli vyčítať zopár záležitostí technického charakteru – opakujúci sa text dvoch strán v príspevku I. Janeka (na stranách 67 a 69) či odvolávanie sa na kvalifikačné práce (s. 82, 147, 151, 153), alebo v jednom prípade aj na seminárnu prácu (s. 132). Či ide v tomto prípade o prejav kvalitatívne hodnotných kvalifikačných prác, ktoré priniesli nové poznatky na mape českých a slovenských dejín, a z tohto dôvodu ich autori príspevkov aj využili, je možné polemizovať.

Zborník *Rok 1919 a Československo. Postavenie a premeny periférií nového štátu v procese jeho konštituovania* oplýva bohatstvom obrazového materiálu – dobových fotografií, dobových máp, archívnych dokumentov, dobovej tlače a pod., čo ho zatriktívňuje a súčasne obohacuje jeho informačný potenciál. Ak by sme chceli ísť do detailov, je na druhej strane potrebné podotknúť, že obrazová príloha zborníka nemá zjednotený systém uvádzania či citovania obrázkov. No i napriek drobným technickým nedostatkom publikácia obohacuje naše poznanie o zložitom a zlomovom roku 1919 v dejinách československého štátu v zložitom a dramatickom procese jeho formovania a postupnej stabilizácie, a súčasne je obrazom konštruktívnej vedeckej spolupráce historikov niekoľkých stredoeurópskych krajín.

Erik Ondria
(*Krajské múzeum v Prešove*)